

Geschiedenis als waarschuwing?

Timothy Snyder: Parallellen tussen Trumps Amerika en de Europese jaren dertig en veertig

FOTO: VLADIMÍR ŠMÍČEK, DENNÍK.NS

De Amerikaanse historicus Timothy Snyder trekt vanuit zijn kennis van en visie op de Tweede Wereldoorlog en de jaren dertig twintig lessen ter bestrijding van fascistische tendensen in de huidige Verenigde Staten. Twee lessen verdienen speciale aandacht: instituten verdedigen en beroepsethiek hoog houden.

‘History does not repeat but it does instruct.’ De gerenommeerde Amerikaanse historicus Timothy Snyder is stellig in zijn nieuwe essay *On tyranny. Twenty lessons from the twentieth century*. Zijn we vandaag de dag de weer in de jaren dertig beland?

De leek zou het zomaar kunnen denken: een groot wantrouwen tegenover de gevestigde politieke orde, een economische crisis, argwaan tegenover vluchtelingen, opspelend nationalisme. In zijn essay legt Snyder uit dat Amerika op een punt is beland dat alle schijn heeft van die donkere jaren in de Europese geschiedenis. Net als in het begin van de twintigste eeuw komt er nu een reactie op gang tegen de globalisering. Net als toen zijn er populistische politici die kant-en-klare oplossingen bieden en claimen de wil van het volk te vertegenwoordigen.

Leren van Europese ervaringen

De Amerikanen, zegt Snyder, zijn niet verstandiger dan de Europeanen uit de jaren dertig die zagen hoe hun democratieën ten prooi vielen aan de krachten van nazisme, fascisme en communisme. Het enige voordeel dat de Amerikanen hebben, is dat ze kunnen leren van de Europese ervaringen. En volgens Snyder is dat meer dan ooit nodig, nu de Verenigde Staten een president hebben die zich weinig gelegen laat liggen aan essentiële onderdelen van een goed functionerende democratie: vrijheid van de pers en scheiding der machten. Snyder is een expert in de geschiedenis van de Holocaust en een groot kenner van de Oost-Europese geschiedenis. Zijn kennis over de Tweede Wereldoorlog en de aanloop daartoe heeft hij gebruikt om te spiegelen wat gaande is in het huidige Amerika. In *On tyranny*

De 20 lessen van Timothy Snyder

- 1 Gehoorzaam niet bij voorbaat
- 2 Verdedig instituten
- 3 Kijk uit voor de éénpartijstaat
- 4 Neem verantwoordelijkheid voor het aanzien van de wereld
- 5 Houdt de beroepsethiek hoog
- 6 Kijk uit voor paramilitairen
- 7 Denk goed na als u gewapend moet zijn
- 8 Wees anders
- 9 Koester onze taal
- 10 Geloof in de waarheid
- 11 Ga op onderzoek uit
- 12 Maak oogcontact en maak een praatje
- 13 Wees fysiek politiek actief
- 14 Zorg voor een privéleven
- 15 Geef aan goede doelen
- 16 Leer van gelijkgestemden in andere landen
- 17 Let op gevaarlijke woorden
- 18 Blijf kalm als het ondenkbare gebeurt
- 19 Wees een patriot
- 20 Wees zo moedig mogelijk

presenteert hij twintig lessen om zich te verzetten tegen de dreiging van een totalitair regime. Wat zijn de lessen die hij trekt uit het verleden? Twee voorbeelden.

Les 2: Verdedig instituten

Of het nu gaat om een vakbond, een krant, een wet of een rechtbank, instituten zijn kwetsbaar. Maar al te makkelijk denken mensen dat een instituut zichzelf wel kan verdedigen. Het is volgens Snyder een misvatting om te denken dat machthebbers die op het pluche zijn gekomen door democratische verkiezingen geen einde kunnen maken aan een democratie. Hij geeft de nazi's als voorbeeld die in 1933 via legale verkiezingen aan de macht zijn gekomen. En hij noemt de Russische Bolsjeviken die uiteindelijk alle staatsinstellingen wilden vernietigen.

Veelzeggend is in dit verband is een opmerking van Steven Bannon, Trumps belangrijkste strategisch adviseur. In 2013 verklaarde hij trots tegenover een verslaggever van het online nieuwsportal The Daily Beast: 'I'm a Leninist. Lenin wanted to destroy the state, and that's my goal too. I want to bring everything crashing down, and destroy all of today's establishment.'

Toen hij in de zomer van 2016 Trumps campagne ging leiden, zei hij zich dit gesprek niet te kunnen herinneren. Maar Trumps houding tegenover de pers, de rechterlijke macht en de rest van de gevestigde orde kunnen als een

Onno Sinke

Historicus en beleidsonderzoeker/adviseur bij het Arq Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en redactielid van Impact Magazine.

bevestiging van Bannons streven worden gezien. Dit is juist wat Snyder zorgen baart. De ineenstorting van een staat met al haar instituten maakte tijdens de Tweede Wereldoorlog de weg vrij voor moord op grote schaal. De Holocaust vond plaats in Oost-Europa omdat de nazi's en de communisten hier bewust de infrastructuur van staten hadden vernietigd door de élite te vermoorden en te deporteren.

Les 5: Houdt de beroepsethiek hoog

Als politici het slechte voorbeeld geven, is het des te belangrijker dat anderen hun beroepsethiek serieus nemen. Doen zij dit, dan kunnen autoritaire leiders minder makkelijk hun agenda uitvoeren. In het Derde Rijk waren advocaten oververtegenwoordigd onder de commandanten van de Einsatzgruppen, de speciale troepen die de massamoord uitvoerden op de Joden, Roma en Sinti, communisten, gehandicapten en de Poolse elite. Wat was er gebeurd als de advocaten zich hadden gehouden aan de norm dat er geen executie plaatsvindt zonder proces? Duitse artsen voerden medische experimenten uit op gevangenen in concentratiekampen. Wat was er gebeurd als zij zich hadden gehouden aan de belofte om de belangen van hun patiënten voorop te stellen? Ambtenaren registreerden alles zonder in te grijpen. Wat was er gebeurd als ze geweigerd hadden om het papierwerk uit te voeren dat massamoord mogelijk maakte?

Hij geeft de nazi's als voorbeeld die in 1933 via legale verkiezingen aan de macht zijn gekomen

Het zal Snyder deugd doen dat sommigen in de Amerikaanse overheidsbureaucratie zijn les al in de praktijk brengen. De New York Times meldde op 11 februari dat de komst van Trump naar het Witte Huis bij vele ambtenaren tot bezorgdheid, angst, frustratie en verzet heeft geleid. Bij de United States Digital Service bespraken jonge, idealistische medewerkers hoe ze Trump konden stoppen als hij de databases die ze verbeterd hebben, wil gebruiken om specifieke groepen immigranten

TIMOTHY SNYDER

Over Tirannie

Eind februari publiceerde Timothy Snyder het boek *On tyranny. Twenty lessons from the twentieth century*. Het is uitgegeven door Tim Duggan Books in New York. (Nederlandse uitgave: *Over tirannie. Twintig lessen uit de twintigste eeuw*. Ambo Anthos) Snyder is hoogleraar geschiedenis aan Yale University. Eerder publiceerde hij *Bloodlands. Europe between Hitler and Stalin* (2012) en *Black earth. The Holocaust as history and warning* (2016).

Ieder moet zijn eigen verantwoordelijkheid nemen, kritisch blijven en niet willoos de meerderheid volgen.

aan te pakken. Bij de Environmental Protection Agency overlegde een groep wetenschappers hoe ze Trumps klimaatmaatregelen konden vertragen zonder ontslagen te worden. Meer dan duizend Amerikaanse diplomaten ondertekenden een brief om te protesteren tegen zijn inreisverbod voor reizigers uit zeven overwegend islamitische landen.

Goed burgerschap

Snyder doet nog achttien andere suggesties: van het maken van oogcontact en het letten op gevaarlijke woorden tot oproepen om in de waarheid te geloven en moedig te zijn. In zijn epiloog legt hij uit dat Amerikanen er tot voor kort van overtuigd waren dat de geschiedenis maar één kant op kon gaan, namelijk richting de liberale 'open society'. Ze waren als het ware in slaap gesust. Maar ze moeten weer leren om zich alternatieve politieke keuzes en systemen voor te stellen die niet allemaal even positief zijn. Een blik op het verleden, bepleit Snyder, kan hen helpen om in actie te komen.

Snijden zijn lessen hout? Het kan in elk geval geen kwaad om alert te zijn op een herhaling van bepaalde verschijnselen of ontwikkelingen uit het verleden. Dit betekent niet dat we hoeven te vrezen dat de jaren dertig zich precies zo zullen herhalen. Het gaat om het mechanisme:

dat kwetsbaarheid in de kern van de democratie besloten ligt. Meer in het algemeen zijn Snyders aansporingen nuttig als lessen in goed burgerschap. Samengevat komt het er op neer dat ieder zijn eigen verantwoordelijkheid moet nemen, kritisch moet blijven en niet willoos de meerderheid moet volgen.

Neem zijn waarschuwing om te letten op gevaarlijke woorden als 'extremisme', 'terrorisme', 'uitzondering' of 'noodtoestand'. Maar al te makkelijk wordt dit soort woorden gebruikt om controversiële maatregelen te rechtvaardigen. Denk aan president Trumps inreisverbod: als reden voerde hij de bestrijding van terrorisme aan. Het is makkelijk om dit soort woorden over te nemen, maar het vereenvoudigt de acceptatie van deze maatregelen. Snyder spoort zijn lezers aan om niet iedereen na te praten, maar zelf na te denken. En dat is een belangrijke boodschap in alle tijden.

Activistische historicus

Timothy Snyder stelt zich met zijn twintig lessen voor verzet tegen de dreiging van een totalitair regime op als een activistische historicus met een duidelijke boodschap. Niet al zijn collega's delen die houding.

In *NRC Handelsblad* werd op 3 februari verschillende Nederlandse historici de vraag voorgelegd of onze kennis van de jaren dertig van pas kon komen om de huidige situatie in de wereld te duiden.

Zowel Beatrice de Graaf (universiteit Utrecht), als Geerten Waling (Universiteit Leiden) en Hermann von der Dunk (emeritus hoogleraar Universiteit Utrecht) zagen niets in het fascisme als 'volautomatische waarschuwing' voor het heden. 'Wat schiet je ermee op,' zei De Graaf. 'Wil je zeggen dat Trump Hitler is? Dat er een holocaust aankomt? Het zijn allemaal van die beladen begrippen.'

'Door naar die vergelijking te grijpen,' voegde Waling hieraan toe, 'zet je je critici buitenspel. Dat is geen argumentatie meer, dat is retoriek.'

Nestor Von der Dunk ten slotte: 'Alleen van een existentiële ervaring kun je leren, die kun je niet overdragen. Iets leren van de Tweede Wereldoorlog beperkt zich derhalve tot de generatie die hem bewust heeft meegemaakt.'